

MEKIS D. JÁNOS

A festői Pécs regénye

P. Horváth Tamás: *A Zsolnay*¹

P. Horváth Tamás sokatmondó címet adott új regényének. *A Zsolnay* befejezi és kiteljesíti a híres porcelángyáros dinasztia történetét: azt mutatja be, hogyan vált a család neve fogalommá. Egy megkezdett történetet folytat, de a fonalat nem ott veszi fel, ahol a trilógia előző kötete, az *Öt torony* (2017) elejtette, hanem ott ejti el, ahol az előző megjelent *Tündérváros* (2014) felvette. Nem mintha különösebben megnehezítené az olvasó dolgát: mellőzi a bonyolult narrációs csavarokat és hurkokat, viszont bőséggel ontja az érdekfeszítő részleteket, ragyogó állóképeket festve a történelem hatalmas csarnokának egyenletesen áradó fényében. *A Zsolnay* önálló műként is élvezetes olvasmány, már csak azért is, mert valójában ez a voltaképpeni első rész, az alapító Zsolnay Vilmos regénye. A tágabb téma egy család, egy gyár, sőt egy város felemelkedése: a Zsolnayak és Pécs története ezer szálon találkozhatnak, nem is képzelhetők el egymás nélkül.

P. Horváth ezúttal egy jellegzetesen 19. századi históriát mesél el, a maga kellemesen anekdotikus és kulinárisan érzéki stílusában. Az elbeszélés olvasmányos, sőt hatásos, de mindvégig pontos, ami a történelmi információkat illeti: az ipartörténetet és politikát, hadtörténetet és gasztronómiát, a társadalom- és kultúrhistoria kis és nagy alakjait és alakzatait. Megtapasztaljuk a forradalom–szabadságharcot, a rá következő megtorlással; látjuk az első környékbeli nagyáruházat; megízleljük a valahai szőlőfajtákat és boraikat, a lisztes fehértől a tökös vörösig; s látjuk az iparosítást, és a dóm újjáépítését. E programban a lokalitás, sőt a mikrotörténelem az elsődleges, a fontos és mellékes levéltári iratokkal, s a lejegyzett szóbeliséggel. A szerző ritkán állítja elének a dokumentumokat a maguk nyers, historikus szokatlanságában. Az archaikus nyelvet stilizálja, finomítja, hogy éppen csak annyi idegenség kerüljön a narratívába, amennyit még elvisel a folyamatos olvasásra szánt szöveg. Így egyrészt megteremti a regény historiográfiai alapjait, másrészt viszont megőrzi a regényszerűséget a minuciózus–antikvárius történelemszemlélet kísértésével szemben. „*A Zsolnay*” P. Horváth számára nemcsak egy mester, egy gyár, egy technológia, egy márka, vagy egy család neve. Hanem egy jelenségé, melyet mindenkor egyedi emberi arcok és tettek határoztak meg.

„Óhajtanók látni a századok szellemét. [...] A letűnt szokások és erkölcsök légkörében kívánnánk lélegzeni, játszani, sírni. [...] Mindezeket szeretnők mi, mondja a közönség. Szeretnők egy óriási képbe foglalva, vagy külön rajzokban. [...] Mindezt te, regényíró,

könnyen megteheted” – írja a Kemény Zsigmond az *Eszmék a regény és a dráma körül* című, 1853-as esszéjében –; „Teremtsd tehát vissza a múltat, a történésnél hübben, mert művészileg”. P. Horváth – Kemény tisztelője – épp ezzel kísérletezik. A történelem személyes történetek együttese, ezért a megközelítésének alapja a portré. De az egyéniség tetteinek a sokaság a környezete, ezért megközelítésének másik aspektusa a tabló. A város, a régió, az egykor volt ország és birodalom társadalmának, iparának, kultúrájának részletei, európai összefüggései mintegy mellékesen, de pontosan tárulnak fel. Így akár szórakozni, akár művelődni kíván az olvasó, mindkettőt megkapja a regénytől. Az ismeretek többnyire játékosan, olykor viszont, megfelelően adagolva, adat- és tényyszerűen illeszkednek a történetbe. Gyakran azonban elszakadunk a tudhatótól, s belépünk a sejthető világába. A Halász Gábor-i „portré és tabló” módszere ez, a történelmi regény műfajára alkalmazva.

A történelmi regénynek a posztmodern utáni helyzetben meg kell válnia a relativista önreflektív szerkezetektől, és megalapoznia az elbeszélés történelmi hitelét. Ezt azonban nem teheti másként, mint irodalmi eszközökkel. Kulcsfontosságú, hogy a narratíva milyen módon viszonyul a temporalitáshoz, mikor gyorsít fel, mikor lassít le, hogyan egyeztetni össze a történések ritmusát az elbeszélés ritmusával. A *Zsolnay*ban elbeszélte idő igencsak tágas: az első pécsi jelenet 1843-ban játszódik, az utolsó – a gyáralapító halála – 1900-ban. A ritmus a portré és tabló logikáján alapul, a szerző bátran lassítja az eseményeket, hogy azután biztos kézzel gyorsítson rajtuk. A ritmust azonban nemcsak ez határozza meg, hanem az is, hogy mennyire emlékezetesek, mennyire szuggesztívek az egyes szcénák képei. A narratív nézőpont is innen, a színre vitt látásra alapozott képszerűség felől válik relevánssá. A történet kezdetén a főszereplő, Vilmos 15 esztendő, aki apjának az Amerikaihoz címzett vegyeskereskedésében dolgozik, a pécsi Fő téren (mai nevén Széchenyi téren). Ez a lokalitás rögtön alkalmat ad számos nevezetes és kevésbé nevezetes személy, a korszak helybeli fő- és mellékszereplőinek bemutatására. Világos körvonalakkal és élénk színekkel kiemelve látjuk a részeges borbélyt és a mindentudó pedellust, a korhely jurátusokat és a jámbor szerzeteseket, a város és környéke minden rendű és rangú lakóit. De ugyanígy látjuk később Pulszky Ferencet – szabadkőműves nagymesteri szerepében –, Dulánszky püspököt, sőt magát az uralkodót is. A festőiség egyszerre játszik fontos szerepet a történetben és a regény látásmódjában. Vilmos, akit apja kereskedőnek nevel, titokban festi meg városát. Gyakran az olvasó is az ő szemével szemléli a térségeket és lakosokat, anélkül azonban, hogy ez a nézőpont kizárólagosságot, vagy akár túlsúlyát jelentené. A képzeletbeli tekintet fesztelenül vándorol a szűktől a tágasig, az intimtől a nyilvánosig, mozgóképes rendszert alkotva a hozzá rendelt értékvonatkozásokkal.

P. Horváth az éles megvilágítású miniatúrák, a pillanatfelvételszerű jelenetek és hangulatfestő leírások mestere. A háttérben mindig felsejlik a térbeli és időbeli Egész: a város látképe, az utcák hálózata; a családi és üzemi, országos és birodalmi fejlődéstörténet távlata, de az így összeálló kép sem teljes a totalitás értelmében, hiszen az egyes fejezetekben folyton van valami a kiegészítendő részletek sokat ígérő rejtélyességéből. A könyv az apránként adagolt információkkal egy nyomozástörténet benyomását kelti. Bizonyos értelemben az is, hiszen a pyrogránit és az eozin értékes titka rejtezik a háttérben, titkos receptúrákkal és alkimista trükkökkel, némi misztikus ködbe burkolva. A legnagyobb titok azonban egy látszólag sokkal prózaibb, de nem kevésbé rejtélyes dolog: hogyan is jöhetett létre egy valódi, Thomas Mann-i értelemben vett polgári sikertörténet egy magyar vidéki városban, amiből mindenki profitált: nemcsak a nagyvállalkozó, de a munkások, mérnökök, iparművészek, s mindezek családtagjai is (miközben persze, egyáltalán nem

utolsósorban, a kerámiatárgyak vásárlói is meg voltak elégedve)? És hogyhogya nem fordult mindez egy buddenbrooki hanyatlástörténetbe? Ez az a pont, ahol *A Zsolnay* üdítően nélkülözi a nagy esztétikai-metafizikus világmagyarázatokat. Egyszerűen az értéktelentő egyéni cselekvéssel, és a támogató, családi-közösségi összefogással magyarázza a sikert. Ez egyben a könyv – mélyen politikamentes – politikai üzenete.

Mindez kétségkívül felvet némi kritikai-szemléleti problémát is. Vajon mennyire felel meg e regény korunk poétikai elvárásainak? De azt is megkérdezhettük: milyen mintaolvasót konstruál meg magának a szöveg? Az a benyomásom, többfélét: legalábbis egy teljesség-elvűt és egy relativistát. Bár a látvány közvetítésére alapozott nézőponttechnika kerül az értelmező totalitást, ugyanez már nem mondható el az elbeszélő helyzetéről. A narratív viszonylagosság korlátozott, a mű ugyanis rehabilitálja a mindentudó elbeszélő alakzatát. Vitatható, hogy az elbeszélés mindig hagy-e annyi szabadságot a részletek szintjén, hogy ez az autoritás ne telepedjék rá a befogadó saját szemléletére. A pittoreszk jelleg ugyanakkor lépten-nyomon mozgósítja az olvasó esztétikai érzékenységét, oldva a célelvűséget.

A Zsolnay – amint az egész trilógia – egyszerre többfajta technikával dolgozik. Szociológiai és marketing szemponttal kontextualizálva a mintaolvasó kérdését, megállapítható, hogy a könyv elsődleges célcsoportja az a szélesen vett középosztály, amely – a posztmodern utáni korban – őszintén éheznek a történetekre, és vágyik az ismeretekre. A történelem fikcionalitása helyett jobban érdekli a hiteles történelmi fikció. Minderről pedig szívesebben olvas egy olyan regénynyelven, ami láttatja és hiteti a történéseket, mint egy olyanon, ami eltakarja azokat, folyton saját magát állítva előtérbe. P. Horváth ugyanakkor megadja a tiszteletet a posztmodernnek is: a felhasznált (jelöletlen) idézetek, vendégszövegek szerzői listája Bethlen Miklóstól Zsolnay Terézig terjed, s Esterházy Péter is szerepel a sorban. Az intertextualitás fontos, ám nem a legfontosabb formáló elve a szövegnek. Ugyanez mondható el a mágikus realizmusról és előzményeiről is. Jelen vannak a narratívában, de inkább csak festői-illuszratív jelleggel.

Úgy tudni, ma az új referencialitás korában élünk. De, mi tagadás, ez a gyakorlatban sokszor azt jelenti, hogy az elbeszélő szövegek szándékosan elfedik a fikcióképzés technikáit. Legalábbis igyekeznek elfedni, ám azok folyton újra láthatóvá válnak, ez pedig gyakran erősen sérülékennyé teszi az újrealista poétikákat. A P. Horváth-regény a festői részletezéssel, továbbá a beszély tónusával megteremti a reprezentált hang és látvány rendszerének egy történelmi szempontból hiteles, és a regényi fikciós szerződést sem megbontó változatát. Engedi történni a regényes történelmet. Igaz, ennek ára az, hogy helyenként a totalitás rátelepszik a regény poétikájára, s a szerző enged a mindentudó, és mindent megmutató elbeszélői pozíció kísértésének. Emiatt azt mondanám, hogy a könyv a highbrow és a middlebrow határán egyensúlyozik, nemcsak irodalomszociológiai, hanem poétikai értelemben is. Ez persze éppúgy tudatos írói döntés, mint Márai Sándor népszerű regényeinek esetében. Mindezzel együtt, sőt éppen ezért, *A Zsolnay* letehetetlen olvasmány. Remélhetőleg elérhető még a másik két kötet is, hiszen sok új olvasó kaphat rá kedvet, hogy ezeket is kézbe vegye.

P. HORVÁTH Tamás, *A Zsolnay. Egy dinasztia eredete*, Prae Kiadó, Budapest, 2019.